ISSN 0281-9864

En diskurs om den perspektiviska textanalysen

Curt Dahlgren

Lund University
Sweden

KOGNITIONSVETENSKAPLIG FORSKNING

Cognitive Science Research

En diskurs om den perspektiviska textanalysen

Curt Dahlgren

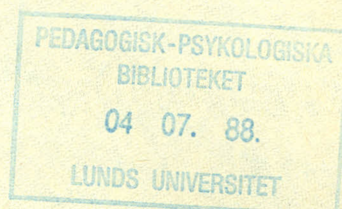
1988 No. 23

Communications should be sent to:
Cognitive Science Research
Paradisgatan 5
Lund University
S-223 50 Lund, Sweden

Coordinator: Bernhard Bierschenk
Department of Psychology

Abstract

This article is a presentation of a new method for analyzing texts: The Perspective Text Analysis. The text which is used to illustrate this method and also the results of it I have produced myself. The advantages of the perspective text analysis are discussed in comparison with more traditional methods for content analysis. One of these advantages is the ability of the presented method to specify the objects connected to each agent through an action in a text. Through cluster analysis this method can show us how different agent-action-object components in the text are connected to each other. In this way the "structure" of the text will be revealed. Another advantage is the ability of this method to take account of the perspective the agents have on the objects they are talking about. In the article some comments are also made about the relevance of perspective text analysis for the study of "invisible religion".

Inledning

Inom den religionssociologiska forskningen, vilken är den vetenskapsgren som jag arbetar i, har man sedan mitten på 1960-talet frågat sig hur den "religion" ser ut som man menar att också de som inte deltar i vad vi normalt menar med religiösa aktiviteter måste ha. Denna typ av religion brukar man beteckna som anonym eller osynlig (Se t ex Bibby 1983; Pettersson 1983; Sjödin 1987). Rimligheten i påståendet att alla på ett eller annat sätt omfattar en religion har naturligtvis både antropologiska, filosofiska och psykologiska förutsättningar, vilka jag inte skall diskutera här. Däremot skall jag inledningsvis kort säga något om de metoder som använts för att inom religionssociologin utforska denna osynliga religion. Efter detta kommer jag att presentera min egen förståelse av den perspektiviska textanalysen och dess förtjänster som redskap för forskning kring problemet om både existensen av och innehållet i den osynliga religionen.

Den religionssociologiska forskningen om osynlig religion utgår från ett funktionalistiskt perspektiv på religionen. Detta innebär att man menar att den osynliga religionen delvis har samma funktioner för individen som den "vanliga" religionen har: t ex att den ger förklaringar och tolkningsmönster åt det som sker individen. Utifrån denna utgångspunkt har man sedan försökt konstruera olika typer av mätinstrument för att "hitta" den osynliga religionen. Forskningen är således deduktiv. Man försöker säga någonting om något okänt utifrån något känt, utan att egentligen veta om detta okända existerar. Det borde vara rimligare att använda sig av en induktiv metod, eftersom en sådan inte gör några aprioriantaganden om en företeelses innehåll och funktioner. Och en sådan induktiv metod är den perspektiviska textanalysen.

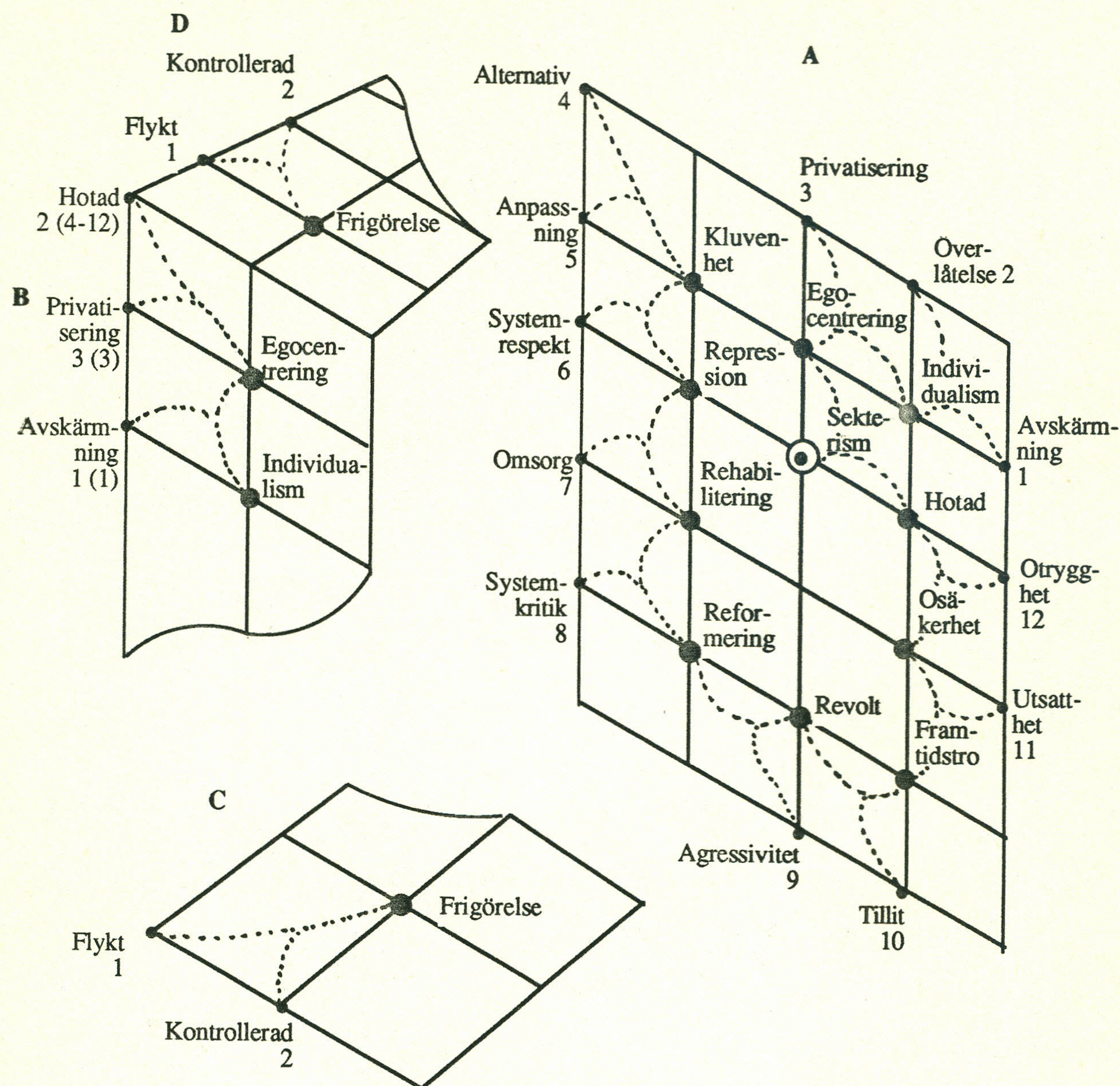
Mitt första möte med den perspektiviska textanalysen daterar sig till våren 1986, då jag deltog i en kurs om denna metod. Jag kunde emellertid inte då av olika skäl slutföra kursen, så när jag erbjöds att delta i en ny kurs under hösten 1987, gjorde jag detta inte minst på grund av mitt ökade intresse att hitta nya metoder för exempelvis forskningen kring den osynliga religionen.

Den text som vi arbetade med under kursen har ingenting med osynlig religion att göra, men metoden illustreras oberoende av vilken text man väljer. Texten producerade vi kursdeltagare själva under kursens inledning. Underlaget för texten fick vi genom ett bildband, som handlade om en yngre mans besvär med att skaffa sig ett tillstånd, att få ett efterlängtat tillträde till den konstgjorda nationalparken i ett framtida samhälle. Genom de händelser som huvudpersonen råkade ut för illustrerades den fortsatta tillväxtens tillkortakommanden. Huvudpersonen färdades t ex med en magnetdriven monobana, som var

känslig för strömavbrott. Hans portfölj innehöll en inbyggd radio som ständigt gav information av allmänt intresse. Byråkrati, tiggare och korruption hörde till vardagen. I bildbandet gjordes inga värdeomdömen om detta framtida samhälle var bra eller dåligt. Uppgiften för oss var att vi skulle försöka sätta oss in i hur det skulle kunna vara att leva i ett sådant samhälle. En metod för detta är att försöka identifiera sig med någon av bildbandets figurer. Själv valde jag då att identifiera mig med huvudpersonen, och hur han (jag) uppfattade sin (min) situation och värderade den, framgår av följande text:

> Att få komma till nationalparken är inte lätt. Ett speciellt tillstånd måste införskaffas, men tänk vad skönt att kunna få ha min egen lilla brasa och höra fågelsången. Det är minst lika bra som TV. Vilken tur att byråkraten gick att muta så att jag fick mitt tillstånd. Nu skall det bli gott med kaffe. Men vad tar det åt Gubben? Blir han verkligen så tokig bara för att apparaten pajade? Inte hade han väl behövt skjuta på automaten. Det hjälper ju ändå inte. Det är ju för väl att det finns poliser som tar hand om sådana där störiga människor. Fast det var kanske lite onödigt att klubba ner honom.
>
> Nu skall det bli skönt att komma hem. Fan. Nu pajade metron igen. Att dom aldrig kan hålla ordning på grejorna. Man kunde lika gärna slå sönder den, så kanske vi fick bättre transportmedel. Hur skall jag nu komma hem? Kanske någon kan köra mig med sin bil eller båt? Jag får kolla på baren. Vilken tur. Han verkar ju trevlig. Men vad nu då? Jag blir visst rånad istället. Och dom är tre stycken. Ingen idé att kämpa emot. Jävla löss. Dom kan väl arbeta själva, utan att sno mina pengar. Vilken tur att polisen kom och tog hand om dom. Sådana avskum skall verkligen utrotas.

Resultatet av den perspektiviska textanalysen visas i följande figur:

Figur 1. Textens figur (A), perspektiv på figuren (B), grund (C) och perspektiv på grunden (D).

Två rimliga frågor att ställa till denna figur är naturligtvis dels vad den betyder, dels vad den perspektiviska textanalysen gör med en text för att ovanstående bild skall kunna genereras.

Vad betyder figuren?

Med bokstäverna A, B, C och D har jag markerat att figuren innehåller fyra olika delar. Del A kan kallas för textens figur, del B är det perspektiv på figuren som texten innehåller, del C är textens grund och del D är textens perspektiv på textens grund.

Textens figur (A).

I figurens ytterkanter finns ett antal punkter, 12 stycken, markerade. Dessa är ett resultat av en klusteranalys[1], som så att säga samlar upp de olika strängar i texten som hör samman (Miles & Huberman s 218 - 221). Varje punkt i figurens ytterkanter motsvaras således av ett kluster, vilket består av ett antal textsträngar. Hur detta sker skall jag återkomma närmare till nedan. Här skall jag presentera de textsträngar som respektive kluster innehåller:

Kluster 1 innehåller följande textsträngar:

1.[2] X + till nationalparken
2. inte lätt
4. ett speciellt tillstånd
5. vad skönt
6. X + min egen lilla brasa
7. min egen lilla brasa
8. fågelsången
15. det gott
16. han verkligen så tokig bara
34. jag nu
44. mina pengar
47. sådana avskum + verkligen

---

[1] Valet av antalet kluster bestämdes till 12 genom det t-test som klusteranalysen genererar. T-testets signifikanstest visade på ett markant brott mellan 12 respektive 13 klustrer. Signifikansvärdet för 12 klustrer var 0,049 medan det var 0,204 för 13 klustrer. Detta medförde i sin tur att klustringskoefficienten (ESS = Error Sum of Squares enligt Wards metod) bestämdes till 0,189.

[2] Detta är ett nummer för varje unik 50-rad i 50/30-matrisen. Vad detta innebär kommer att visas nedan.

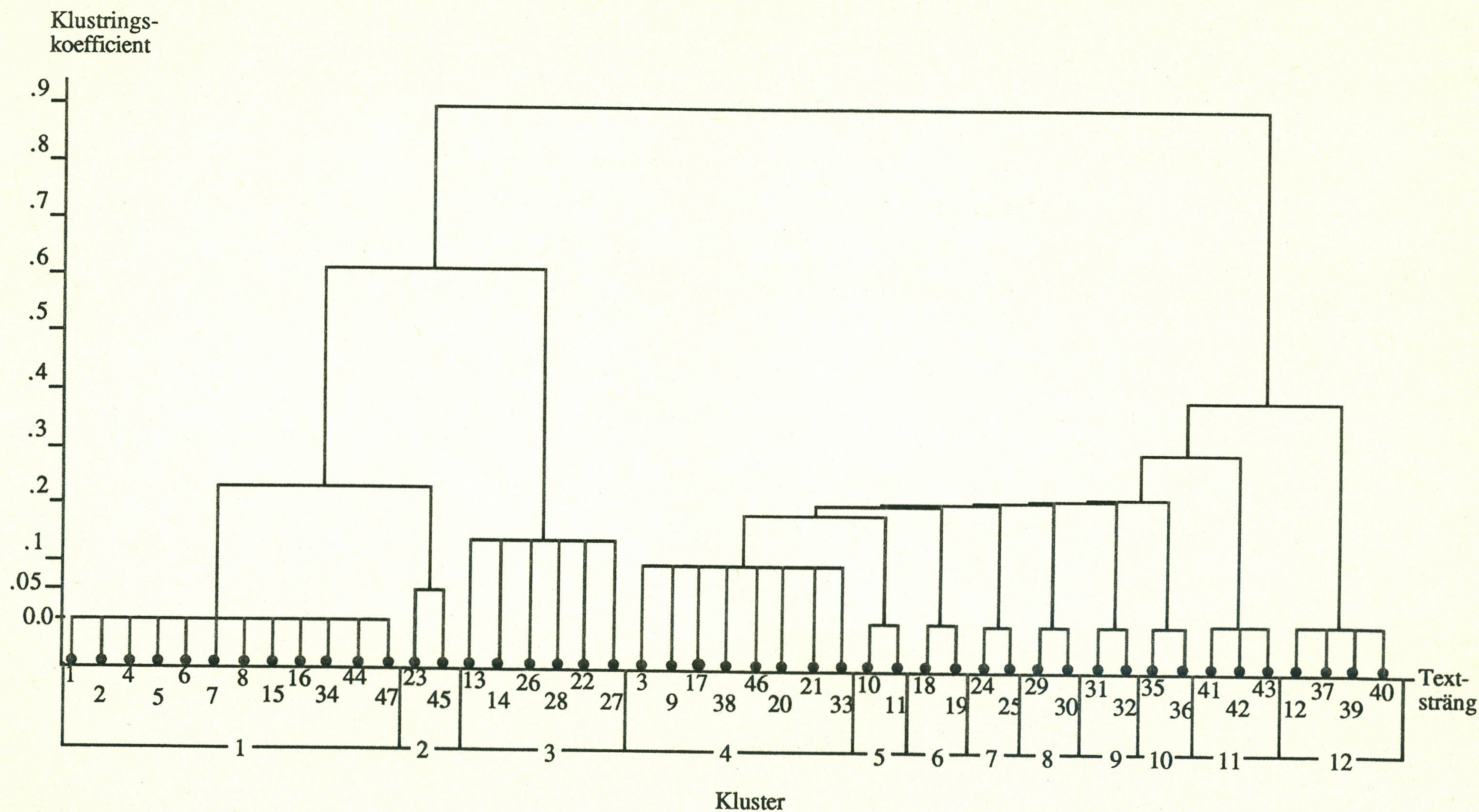
Detta kluster är ganska omfattande. Det går emellertid att spjälka upp i tre enheter där strängarna 1, 2 och 4 yttrar sig om det byråkratiska samhället, strängarna 5 tom 15 är relaterade till personens önskemål och de övriga uttrycker någon form av händelse. Ett drag som dessa tre enheter har gemensamt är enligt min mening *Avskärmning*. Den som uttalar sig i texten, eller enligt den perspektiviska textanalysens terminologi -agenten, uppvisar således dels en längtan att fly från det byråkratiska samhället, dels ett avståndstagande från de händelser som han hamnar i.

Kluster 2 innehåller två textsträngar:

23. hand
45. vilken tur att polisen+hand om dom

vilka sammantaget enligt min mening kan rubriceras med begreppet *Överlåtelse*. Med detta begrepp menar jag nämligen att min huvudperson uppskattar att inte själv behöva bearbeta den situation han hamnat i. Han överlåter detta gärna till polismakten.

De ovan presenterade två "klungorna" av textsträngar har alltså plockats fram av klusteranalysen. Vad jag gjorde var att sätta ett begrepp på dem, ett begrepp som jag formulerar utifrån min kunskap om texten, den situation eller miljö den har uppkommit i och så att säga refererar till. Men vad klusteranalysen dessutom gör är att den visar på vilken nivå de olika klustren sammankopplas med varandra. Hur detta ser ut grafiskt åskådliggörs i följande figur:

Figur 2. Grafisk framställning av hur de olika klustren sammnakopplas med varandra enligt Clustan, Wards metod.

Vad denna figur visar är för det första att många av textsträngarna klungar så att säga "omedelbart", eller på 0.0 nivån. Detta gäller för kluster 1, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 och 12. De textsträngar som ingår i klustrerna 2, 3 och 4 finner varandra något "senare", kluster 2 på 0,053-nivån, kluster 3 på 0,14-nivån och kluster 4 på 0,10-nivån. Men figuren visar också genom värdet på koefficienten i vilken ordning de olika klustrerna knyts ihop med varandra. Konkret betyder detta att först knyts kluster 4 ihop med kluster 5. Sedan knyts dessa två klustrer till kluster 6. Dessa tre, alltså klustrerna 4, 5 och 6, länkas därnäst till kluster 7. Klustrerna 4, 5, 6 och 7 kopplas sedan till kluster 8. Här sker nu en ytterligare länkning så att kluster 9 kopplas till klustrerna 4, 5, 6, 7 och 8. Klustrerna 4, 5, 6, 7, 8 och 9 länkas därefter till kluster 10. Vad som sedan sker är att kluster 1 och kluster 2 kopplas samman. Sedan kopplas klustrerna 4, 5, 6, 7, 8, 9 och 10 ihop med kluster 11. Nästa fas är att denna kedja av kluster kopplas till kluster 12. Näst sist kopplas klustrerna 1 och 2 till kluster 3, och allra sist länkas klustrerna 1, 2 och 3 till de övriga. Av figuren, och av den ovan presenterade klustringsordningen, framgår det således att texten består av två större enheter där den ena utgörs av klustrerna 1 - 3 och den andra av klustrerna 4 - 12.

Om vi nu går tillbaka till figur 1 så är det just dessa länkningar mellan klustrerna som åskådliggörs genom de linjer som kopplar ihop dem, och som resulterar i en nod ett steg "längre in" i figuren. Också denna nod måste få ett begrepp, ett begrepp som skall sammanfatta innehållet i de klustrer som sammankytningspunkten innehåller. Innehållet i kluster 1 och kluster 2, Avskärmning respektive Överlåtelse, kan enligt min mening sammanfattas med begreppet *Individualism.* Min huvudperson skulle alltså sträva efter att utestänga det omgivande samhället i förhållande till sin egen person.

Enligt figur 2 kopplades klustrerna 1 och 2 med kluster 3, vilket innehåller följande textsträngar:

13. det + mitt tillstånd
14. gott
26. skönt
28. metron igen
22. det
27. hem

Ett sammanfattande begrepp för dessa strängar anser jag vara *Privatisering*, eftersom flera av strängarna innehåller ord som pekar mot privatlivet. Därmed kan den nod som kopplar ihop Individualism med Privatisering kunna benämnas *Egocentrering*. Min huvudpersons

avvisande attityd gentemot det omgivande samhället är alltså relaterat till ett starkt intresse för det egna jaget.

Enligt figur 2 kopplades klustrerna 1, 2 och 3 med de övriga först efter kluster 12:s sammanknytning med klustrerna 4 tom 11. Detta illustreras i figur 1 genom avsaknaden av en direkt förbindelse mellan klustrerna 1, 2 och 3 och de övriga. Vad som istället sker är att kluster 4 bildar startpunkt för den andra kopplingskedjan i texten. Kluster 4 innehåller följande textsträngar:

3. X+ett speciellt tillstånd
9. minst lika bra som TV
17. inte+han väl
38. ju trevlig
46. verkligen
20. ju ändå inte
21. ju
33. bättre transportmedel

vilka kan sammanfattas med begreppet *Alternativ*, eftersom min huvudperson här uttrycker en önskan om ett alternativt tillstånd både när det gäller objekt och handlingar. Kluster 4 sammankopplas sedan med kluster 5, vilket innehåller följande två textsträngar:

10. vilken tur att byråkraten + vilken tur att byråkraten + jag + mitt tillstånd
11. jag + mitt tillstånd

i vilka jag ser en tendens hos huvudpersonen, eller agenten, till *Anpassning*. Han accepterar således i viss mån det rådande samhälleliga systemet för att nå egna mål. Men nu förenas klustrerna 4 och 5 enligt figur 2. Denna förening av en strävan efter Alternativ och att man Anpassar sig till rådande förhållanden kan enligt min mening leda till ett tillstånd av *Kluvenhet*.

Kluster 4 och 5 kopplas nu genom Kluvenhet till kluster 6, som innehåller följande två textsträngar:

18. han väl
19. inte + på automaten

Dessa kan sammanfattas med begreppet *Systemrespekt*, dvs att min huvudperson inte anser det vara tillåtet att förstöra den egendom som samhällssystemet tillåter. Kopplingen mellan Kluvenhet och Systemrespekt kan därför beskrivas med begreppet *Repression*, dvs ett tillstånd där min huvudperson upplever förtryck från rådande samhällssystem.

Till denna nod, Repression, förs sedan kluster 7, vars två strängar

24. kanske litet onödigt
25. ner honom

visar att min agent åtminstone mot enskilda individer känner någon form av *Omsorg*. Denna nya sammanknytningspunkt kan då benämnas *Rehabilitering*, eftersom den nämnda omsorgen om enskilda individer kan vara en individuell återupprättelse gentemot upplevelsen av repression. Rehabiliteringsnoden transformeras i sin tur av innehållet i kluster 8, vilket jag har benämnt *Systemkritik*, på grund av att det innehåller följande två textsträngar:

29. dom aldrig ordning på grejorna
30. ordning

Min huvudperson uttrycker här ett missnöje med det samhällssystem som inte kan se till att upprätthålla ordning, ett missnöje som av hans ordval att döma inte enbart omfattar en bristfällig kommunikationsapparat. Genom detta tillskott av Systemkritik övergår Rehabilitering i *Reformering*. Min huvudperson ger således inte enbart uttryck för Omsorg om enskilda individer utan han är också intresserad av en Reformering av rådande samhällssystem. Denna intention till Reformering omändras till en intention till *Revolt* på grund av de uttryck för *Aggressivitet* som tillförs Reformering genom kluster 9, vilket innehåller följande två "aggressiva" textsträngar:

31. lika gärna
32. sönder den

Genom tillskott från kluster 10 med de två strängarna

35. kanske någon+hem mig med sin bil eller båt
36. hem mig

vilka jag menar uttrycker att huvudpersonen omfattar känslor av *Tillit* gentemot medmänniskor, transformeras Revolt till *Framtidstro*. Denna Framtidstro får näring från kluster 11 med textsträngarna:

41. tre stycken
42. väl
43. själva

vilka jag har sammanfattat med begreppet *Utsatthet*. Framtidstro och Utsatthet ger tillsammans en situation i vilken huvudpersonen upplever *Osäkerhet*. Denna Osäkerhet övergår till att huvudpersonen känner sig *Hotad* genom de erfarenheter han gör enligt kluster 12, vilket innehåller följande textsträngar:

12. mitt tillstånd
37. jag+på baren
39. visst
40. istället

som jag har haft svårt att karakterisera, men stannat för att de ingående textsträngarna uttrycker *Otrygghet*. Till sist länkas nu denna kedja från kluster 4 tom kluster 12 med dessas länkningar ihop med noden Egocentrering, dvs länkningen mellan klustrerna 1, 2 och 3. Denna slutliga sammankoppling innebär att jag tvingas konstruera ett nytt begrepp som sammanfattar vad texten egentligen handlar om. Som framgår av figur 1 har jag för denna "centralpunkt" valt begreppet *Sekterism*. Den av mig producerade texten skulle därmed handla om en individ, textens huvudperson eller agent, som i sitt förhållningssätt till sin omgivning uttrycker dels ett avståndstagande och kritik mot det rådande samhällssystemet, dels en önskan om att förändra detta samhälle med hjälp av likasinnade. För valet av detta begrepp och innehållet i det, är jag naturligtvis beroende av min religionssociologiska kunskap. Sekterism är nämligen ett centralt begrepp inom delar av den religionssociologiska forskningen. Sekterism kan bl a uttrycka en strävan att fysiskt eller psykiskt dra sig undan "världen", vilken upplevs som ett hot mot de värden som man själv omfattar (se t ex McGuire 1981 s 31). Detta undandragande kan vara både enskilt och gruppmässigt. Det behöver inte nödvändigtvis innebära att den sekteristiska individen eller gruppen inte vill förändra världen. Tvärtom kan den mena sig utgöra ett exempel som "världen" borde ta efter (se t ex Wilson 1973 s 18 - 30).

Innan jag närmare presenterar de övriga delarna i figur 1, skall jag försöka besvara den andra frågan som ställdes ovan.

Vad gör den perspektiviska textanalysen med en text?

När det gäller innehållsanalyser inom de samhällsvetenskapliga och humanistiska disciplinerna, kan man i princip särskilja två olika typer. I den ena, som ibland kallas för den kvantitativa, utarbetar forskaren ett mer eller mindre detaljerat kodningschema, vars innehåll bestäms dels av forskningsproblemet, dels av vad den text som skall analyseras innehåller. Vad forskaren sedan gör är att registrera hur många gånger en viss typ av information förekommer i texten. Denna metod är lämplig för ett studium av förändringar i t ex en dagstidnings sätt att på ledar- och kultursidor behandla ett visst ämne. Ett bra exempel på denna typ av innehållsanalyser är Eva Blocks avhandling "Amerikabilden i svensk dagspress 1948 - 1968".

Vad nämnda metod emellertid inte klarar, och heller inte gör anspråk på att kunna klara, är att analysera och uttala sig om vad t ex enskilda ledarskribenter faktiskt försöker säga om t ex ett politiskt skeende. Men det är just detta anspråk som den andra typen av innehållsanalys, den som ibland kallas för den kvalitativa, gör. Ett område där man arbetar med olika typer av personliga texter, och där man använder sig av denna kvalitativa metod, är religionspsykologin. Ett inte ovanligt sätt att angripa dessa texter är att man så att säga "silar" dessa genom ett mer eller mindre omfattande batteri av psykologiska och socialpsykologiska teorier. Vad som fastnar i silen bestäms, åtminstone delvis, av någon sorts överensstämmelsekriterium. Man letar således efter en överensstämmelse mellan valda teorier och textfragment i det aktuella materialet. Om inte någon perfekt överenstämmelse mellan valda teorier och de texter som analyseras kan hittas, kan detta leda till en fruktbar specificering och komplettering av de valda teorierna. (För exempel se Geels 1980 och Åkerberg 1987). Vid detta förfaringssätt är det stor risk att man missar en hel del av den information som texten innehåller, eftersom ens instrument inte på ett effektivt sätt kan hantera textens information om hur textens agent(er), dvs den eller det som som agerar i texten, vilket nödvändigtvis inte är det samma som textens grammatiska subjekt, relaterar sig till de objekt som agenten/agenterna uttalar sig om.

Inom den perspektiviska textanalysen utgår man ifrån att vi människor genom språket relaterar oss till vår materiella, sociala och kulturella miljö, och att vi genom vårt språk uttrycker en kunskap om och ett förhållnigssätt (perspektiv) till världen. I och med detta kan språket sägas ha en ekologisk signifikans (Bierschenk & Bierschenk 1985 s 9). Vad klusteranalysen förutsätter är att textens agent(er) knyts till de objekt som texten innehåller. Denna tillknytning sker via en aktion (a) eller handling, dvs ett verb. Relationen mellan Agent, Aktion (a) och Objekt (o) kan därför skrivas AaO (Bierschenk & Bierschenk 1986b s 12). Vad den perspektiviska textanalysen nu gör är att identifiera alla

AaO-enheter i en text. Agentens relationer till omvärlden ges genom den preposition som agenten knyter till objektet. Denna identifiering av agent, aktion, objekt samt differentiering av agentens perspektiv sker med hjälp av ett antal regler, som ger de olika enheterna i en textsträng ett siffervärde. (Reglerna finns i Bierschenk & Bierschenk 1986b) Grundschemat för analys av en text framgår av följande:

.	Agent	Verb	Figur	Grund	Medel	Sättpunkt	.
00	30	40(a/p)	50	60	70	80	90

Värdet 00 anger en textöppnare och värdet 90 anger slutet på en text. Den identifierade agenten får alltid värdet 30. Verben ges värdet 40, men här skiljer man på aktiva och passiva verb. De objekt som inte har någon preposition får värdet 50. Del A av figur 1 består alltså av 50- strängar, vilka utgör textens gestalt eller figur. De prepositioner som får värdet 60 kan exemplifieras med *på, bland, till,* alltså prepositioner som uttrycker lokalisering eller riktning. Prepositioner som uttrycker medel eller instrument får istället värdet 70 och dessa kan exemplifieras med prepositioner som *med, via* och *genom.* De prepositioner som får koden 80 uttrycker en sättpunkt; de objekt som är knutna till denna typ av prepositioner ligger långt bortom textens figur. Ett exempel på en sådan preposition är *för.* Med dessa olika värden på prepositionerna uttrycks också ett avstånd mellan agenten och det objekt som han eller hon uttalar sig om (Bierschenk & Bierschenk 1986b s 14 - 16).

För att närmare *illustrera* den perspektiviska textanalysen visar jag nedan hur kodningen av den första meningen i den av mig producerade texten ser ut när den är bearbetad. Jag kommer också i noter att ange vilka regler som är aktuella för respektive kod. Det bör emellertid observeras att kodningen av en text inte kan göras i den ordning som texten nedan antyder. Den lämpliga ordningen är istället först identifiering, sedan process-kodning och till sist supplering. Vad dessa begrepp innebär kommer att framgå av det följande.

Den mening det gäller är följande:

"Att få komma till nationalparken är inte lätt."

Text	Identi-fiering	Pro-cess	Block	Supple-ring	Text
.	00[1]				
Att	01[2]		A1		
[Ø]aO[3]		30			X
få	40a[4]				
Aa[Ø][5]		50		A2	X+till
nationalparken					
[att][6]	01		A2		
[Ø]aO[7]		30		A1,30	X
komma	40a[8]				
till	60[9]				
nationalparken[10]	60				
[att]	01[11]		A3		
[Ø]aO[12]		30		A2,30	X
är	40a [13]				
inte[14]			50		
lätt[15]			50		
.	00[16]				

[1] Här identifieras meningsinledare, som kan vara . ? och ! och tilldelas koden 00 enligt reglerna 1 och 2. "Regel 1: Identifiera närmast följande meningsinledare. Operation: Tilldela den första av två meningsinledare 00".

[2] Detta "Att" är en satsinledare. Andra satsinledare är t ex då, hur, vad, som, och enligt regel 4 får satsinledare koden 01.

[3] Här sätter jag enligt regel 33 in en platshållare för agenten, eller en agentdummy. Regel 33 lyder nämligen: "Oidentifierad sträng finns inte före verbet. Operation: Sätt in [Ø]aO omedelbart före verbet. Tilldela [Ø]aO 30".

[4] Här är ett verb. Detta får enligt reglerna 10 och 18 koden 40a, där a markerar att det är ett aktivt verb.

[5] För denna objektdummy, eller platshållare för objektet, säger regel 22: "Verbet är sista sträng före menings slut eller satsinledare. Operation: Sätt in Aa[Ø] efter verbet. Tilldela Aa[Ø] 50".

[6] Se not 8.

[7] Se not 3.

[8] Se not 4. Nu har vi alltså två verb, vilka måste differentieras från varandra. Denna differentiering sker genom att man sätter in en ny satsinledare, eller ett tekniskt [att], framför det andra verbet, och ger denna satsinledare koden 01, enligt reglerna 15 och 21

[9] Regel 7 lyder kort och gott: "Identifiera preposition. Operation: Tilldela prepositionens koder (60, 70, 80)". Prepositionen "till" får koden 60, då den uttrycker en riktning.

[10] Denna sträng får koden 60 enligt regel 20: "Oidentifierad sträng följer preposition. Operation: tilldela prepositionens kod". Här ser vi alltså hur ett objekt knyts till det perspektiv som prepositionen uttrycker.

[11] Se not 13.

[12] Se not 3.

[13] Verb igen. Se not 8·

[14] Regel 19 säger: "Oidentifierad sträng följer omedelbart efter verbet. Operation: Tilldela 50"·

[15] Se not 14.

[16] Se not 1.

Av det ovanstående framgår det nu att vi har fått fram 3 A-block, eller tre enheter, som var och en innehåller ett aktivt verb. De tre blocken innehåller följande strängar med angivna koder:

Block A1: Att(01), [Ø]aO(30), få(40a), Aa[Ø](50)
Block A2: [att](01), [Ø]aO(30), komma(40a), till(60), nationalparken(60)
Block A3: [att](01), [Ø]aO(30), är(40a), inte(50), lätt(50)

Vad som nu skall ske är att de dummyvariabler, eller platshållare, som jag satt in för hittills okända agenter och okända objekt skall bytas ut mot kända. Det är detta som sker under kolumnen "Supplering". Det bästa är då att börja med agenterna, [Ø]aO, för att sedan bearbeta objekten, Aa[Ø]. I block A1 vet jag alltså inte vilken agenten är. Han, hon, den eller det måste hämtas någonstans ifrån. Enligt regel 58 som säger att om [Ø]aO inleder mening, dvs föregås av koden 00, vilken den gör här, skall jag supplera med apriori definierad agent eller variabel X. Det är alltså detta X som då ersätter den plats som agentdummyn har hållit. I block A2 skall jag enligt regel 59 supplera med referensnummer till närmast föregående block plus 30 om [Ø]aO inleder sats, dvs föregås av koden 01, vilken den gör här. Och det som står för 30 i block A1 är ju X. Agenten fortsätter alltså att vara okänd, eller X. Samma regel gäller för block A3, där agentdummyn alltså byts ut mot A2,30. Och det som står som 30 i Block A2 är X.

Nu är det dags att supplera de dummyvariabler som fungerar som platshållare för objekten, alltså Aa[Ø]. Då börjar jag istället från textens slut och går mot textens början. Den första och enda objektdummyn finns då i block A1. Regel 54 säger då att om Aa[Ø] följs av satsinledare inom A-block, vilket här är fallet, så skall jag supplera med referensnummer till närmast följande block, dvs till block A2. Här skall jag då supplera med både agenten + objektet i block A2, vilket tillsammans uttrycker agentens konceptualisering av det objekt som agenten uttalar sig om. Konkret innebär detta att jag supplerar med X + till nationalparken.

De tre blocken kan nu skrivas så här istället:

Block A1: Att(01), X(30), få(40a), X+till nationalparken(50)
Block A2: [att](01), X(30), komma(40a), till(60), nationalparken(60)
Block A3: [att](01), X(30), är(40a), inte(50), lätt(50).

Det som utgör underlaget för klusteranalysen är de textsträngar som finns vid koderna 30, 40, 50, 60, 70 och 80, samt en blockidentitet.

För block A1 utgör således följande textsträngar grundmaterialet för klusteranalysen:

30: X

40: få

50: X + till nationalparken

För block A2 blir det:

30: X

40: komma

60: till nationalparken

Och för block A3 utgörs inputen av:

30: X

40: är

50: inte lätt

Av dessa textsträngar genereras sedan olika matriser. Den första av dessa är den som ger textens figur, dvs del A i Figur 1, och i denna ingår 50- strängarna som rader och 30-strängarna som kolumner. Det som genereras är alltså en 50/30- matris. När det gäller den ovan kodade meningen ser matrisen ut som följer:

50- strängar	30- strängar X
x+till nationalparken	1
inte lätt	1

Av matrisen framgår det att agenten, dvs 30- strängarna, till sig knyter två 50- strängar. Agenten X knyts alltså till två uttalanden om verkligheten, och vi kan redan här se att det ena handlar om ett objekt och det andra snarare uttrycker en uppfattning om omständigheter.

Det är denna matris som sedan ligger till grund för klusteranalysen som till sist ger den del av Figur 1 som jag har benämnt A. Men genom att transponera denna matris och låta kolumnerna bli rader och raderna kolumner, dvs utföra en spegling i matrisens diagonal, så får jag istället en 30/50 matris, vilken ger perspektivet på textens figur, dvs det som

åskådliggörs av delen B i Figur 1. För den kodade meningen ovan ser 30/50-matrisen ut enligt följande:

	50- strängar	
30- strängar	x + till national- parken	inte lätt
x	1	1

I denna matris är det jaget som objektiveras av agenten, vilket innebär att agenten presenterar ett perspektiv på det han eller hon har sagt.

Också denna matris bearbetades med klusteranalys, vilket gav 3 kluster, där klustrerna 2 och 3 först kopplades ihop med varandra, och dessa sedan länkades till kluster 1. Men nu gäller det att undersöka vilka kluster från textens figur som samlas upp i denna nya transformerade klusteranalys, vilket jag har angett inom parentes i perspektivet i del B av figur 1. Perspektivets kluster 1 speglar[1] figurens klustrer 1. Därför kallar jag också kluster 1 här i perspektivdelen för *Avskärmning*. Kluster 2 speglar klustrerna 4-12 i figuren, vilka samlas upp i noden *Hotad*, ett begrepp som då får följa med till perspektivet. Perspektivdelens kluster 3 speglar helt innehållet i figurens kluster 3, vilket gör att jag också kallar perspektivdelens kluster 3 för *Privatisering*. Denna Privatisering förvandlas till *Egocentrism* då den späs på av informationen från kluster 2. Egocentrismen transformeras till *Individualism* genom innehållet i kluster 1. Därmed skulle min texts huvudpersons perspektiv på sina egna utsagor uttrycka just Individualism. (Också denna diskussion, och likaså de två följande presentationerna av textens grund och av perspektivet på grunden, förutsätter en skalenlig uppritning av klusteranalysen liknande den i Figur 2. Någon sådan görs emellertid inte här av utrymmesskäl.)

När det gäller textens grund, så framhåller den perspektiviska textanalysen att vi människor knyter våra observationer till vad vi uppfattar som verkliga företeelser. Genom att särskilja textens figur från dess grund, eller den verklighet som figuren så att säga "står på", så har jag en möjlighet att studera vad som min huvudperson uppfattar som grund för sina övriga utsagor (Bierschenk & Bierschenk 1985 s 15).

[1] Speglingen grundas på kopplingarna mellan Objekt och Agent i 50/30- matrisen.

Grunden uttrycks genom de objekt som fått värdet 60, på grund av den preposition som är knuten till dem. Klusteranalysen gav två kluster. Det första innehåller följande unika 60-strängar :

1. till nationalparken
2. åt gubben
4. om sådana där störiga människor

vilka kan tolkas som att min huvudperson vill dra sig undan eller fly från den verklighet han har kring sig. *Flykt* kan därför vara ett lämpligt begrepp för detta kluster. En del av denna verklighet utgörs av den samhälleliga kontrollapparaten, vilket framgår av de unika 60-strängar som utgör kluster 2 och som kan sammanfattas med begreppet *Kontrollerad*:

3. på automaten
5. på grejorna
6. på baren
7. emot + väl

Den grund som min huvudperson då har för sina handlingar och sin inre monolog, skulle kunna vara en strävan efter *Frigörelse*.

Perspektivet på grunden, dvs del D av Figur 1, kom också att innehålla två kluster, med samma innehåll som i grunden, vilket ytterligare förstärker intrycket av min huvudpersons frihetssträvan.

Ett försök till tolkning.

Denna metods fördelar ligger i att den både är analytisk och syntetisk. Det analytiska elementet ligger i metodens nedbrytning av texten till AaO-enheter och de kluster som finns i mina figurers ytterkanter. Det är emellertid viktigt att komma ihåg att skapandet av de olika AaO-enheterna innebär att "rätt" agent (A) ständigt knyts till "rätt" objekt (O) och att denna sammankoppling styrs av texten själv.

Metodens syntetiska element ligger i klusteranalysens förmåga att visa på hur de olika klustren, eller textdelarna, knyts samman, och i de begrepp som forskaren ger dessa sammanknytningspunkter. Genom den analytiska processen styckar jag således sönder texten, medan jag återskapar dess helhet i den syntetiska. Denna syntetiska process lyfter också fram en underliggande, eller latent, struktur i texten.

Tidigare nämnde jag att en av de grundläggande tankarna inom den perspektiviska textanalysen är att vi människor använder vårt språk för att relatera oss till vår omvärld. Enligt den perspektiviska textanalysen ger då min huvudperson på en manifest nivå uttryck för en önskan om att avskärma sig, att låta andra ta hand om samhälleliga problem och en uppskattning av privatlivet å ena sidan. Å andra sidan ger han också manifesta uttryck för en önskan om alternativ till rådande förhållanden samtidigt som han uttrycker en anpassning till och respekt för förhandenvarande samhällssystem. I sitt ordval uppvisar han emellertid både kritiska och aggressiva förhållningssätt gentemot sin omvärld. Han uttrycker dessutom ett (åtminstone på individnivå) intresse för omsorg. Min huvudperson har också känslor av tillit gentemot främlingar, eftersom han är beredd att be dem om hjälp, trots att han upplever sig vara både otrygg och utsatt. Denna kedja av manifesta uttryck, som börjar med alternativ och slutar med otrygghet, skulle då sammantaget kunna betyda att min huvudperson upplever sig vara hotad i det samhälle han lever i. Denna upplevelse av hot är således den ena delen av den av mig producerade textens latenta innehåll. Den andra delen, som börjar i avskärmning och slutar i privatisering, får sin slutpunkt i begreppet egocentrering. Och då dessa två begrepp smälter samman skulle jag enligt den perspektiviska textanalysen få fram vad denna text egentligen handlar om, nämligen, sekterism. Både min huvudpersons uppfattning av och sätt att förhålla sig till omvärlden, såsom det uttrycks i den av mig producerade texten, skulle alltså sammanfattas i begreppet "Sekterism". Detta kan då dels tolkas som att han upplever sig som isolerad från omvärlden, men också som att han menar att det är i sekten, på grund av den nära och omedelbara kontakten medlemmarna emellan, som han kan realisera de tendenser till individualism och egocentrering som min huvudperson utifrån textens perspektiv, del B i Figur 1, tycks ha. Men sekten kan också, och återigen på grund av en intensiv social interaktion medlemmarna emellan, ge individen känslor av att vara befriad från tidigare social isolation, och det var just strävandena efter "Frigörelse" som klustringen i textens grund, och perspektivet på denna, gav ett uttryck för.

Metodens validering

Hur denna metod skall kunna valideras vet jag faktiskt inte riktigt. Ett möjligt sätt är att i efterhand relatera resultatet av en analys av en text till faktiska händelser. Ett exempel där verkligheten validerar metoden återges i Bierschenk & Bierschenk 1986c. Den text som analyseras där består av en intervju med en socialtjänsteman om hur han upplever sin arbetssituation. Resultatet av analysen visar att den intervjuade har ett så starkt frihetsbehov att han egentligen inte kan fortsätta med sitt arbete. Och enligt muntlig uppgift av Bernhard Bierschenk slutade också mannen ifråga sitt arbete några månader efter det att intervjun gjordes. Naturligtvis är inte detta ett tillräckligt argument för att vali-

dera metoden. Det kan ju ha funnits andra orsaker till att socialtjänstemannen slutade än de som framkom i analysen, och som inte heller kom fram i intervjun, eftersom de kanske inte efterfrågades. Vad som talar för metoden i just detta fallet är att den i alla fall inte talar emot det faktiska utfallet. Och det är ju inte alltid så att de texter som man skulle vilja analysera kan relateras till någon faktisk effekt.

När det gäller den text som jag har analyserat här, skulle det vara möjligt att validera metoden genom att i efterhand relatera den till de intentioner som jag hade när jag skrev texten. En av dessa var att framställa en huvudperson som var splittrad i sitt förhållningssätt till sin omgivning. När andra drabbades av samhällets repressiva instanser skulle han tycka synd om dem, samtidigt som han visade en viss förståelse för samhällssystemet. När han själv drabbades skulle han inte visa någon som helst förståelse för t ex bristfälliga kommunikationer eller för de arbetslösa som bestal honom på hans pengar. Däremot skulle han visa en uppskattning av den repressiva apparatens åtgärder mot dem som bestal honom. I viss mån tycker jag att jag har lyckats med detta, vilket skulle kunna utgöra en viss form av validering. Mot detta valideringssätt kan man självklart rikta invändningen att de begrepp som jag har sammanfattat klustrerna med och givit klustersammanbindningar redan är styrda av mina intentioner med texten. Å andra sidan är det just dessa intentioner som den perspektiviska textanalysen lyfter fram, vilket betyder att när det gäller texter som jag själv producerat och utsätter för perspektivisk textanalys så är det jag själv som bäst kan validera resultatet.

Ett tredje sätt, om än vagt, att validera metoden på är att fråga sig om tolkningen av analysen är rimlig. Ger begreppens klustringsmönster någon meningsfullhet eller inte, är en fråga som kan ställas. Men till sist kan man fråga sig om inte metodens fasthållande av textens agenter och objekt och relationerna dem emellan, samt att metoden tillåter dessa relationer bestämmas av texten själv, gör den överlägsen alternativa metoder.

Den perspektiviska textanalysen och osynlig religion

I denna artikels inledning påstod jag att den perspektiviska textanalysen skulle vara att föredra vid utforskandet av vad man inom religionssociologin kallar för den osynliga religionen. Ett argument för detta är att denna metod är induktiv, ett vetenskapligt förhållningssätt som bör vara rekommendabelt när det gäller forskningen kring ett område som man inte egentligen vet något om.

Ett annat argument som talar för den perspektiviska textanalysen anknyter mer till teorierna kring den osynliga religionen. Utifrån kunskapssociologiska resonemang menar

Thomas Luckmann (1967) att varje individ har ett övergripande meningssystem som har samma funktioner som han menar att det som man normalt menar med religion har. Detta meningssystem ger bl a individen inte enbart tolkningsmönster för det som sker henne personligen och det som sker i samhället, utan också normer för hur individen skall förhålla sig till sin omgivning. I traditionella samhällen övertar individen de övergripande symbolsystem som övriga samhällsmedlemmar delar. Denna förmedling har då i det förindustriella Europa framför allt skett genom nationalkyrkorna. Men i det moderna differentierade och heterogena industrialiserade västerländska samhället överlåts det enligt Luckmann åt individen att själv konstruera sitt meningssystem eller sin "religion". Luckmanns teori förutsätter således en aktivitet från individens sida, och just denna individaktivitet beaktas fullt ut i den perspektiviska textanalysen genom att en texts Agent knyts till textens Objekt genom den aktivitet som verbet uttrycker, dvs enheten AaO. Att metoden dessutom genom klusteranalysen beaktar hela texten gör den inte mindre intressant för studiet av osynlig religion, eftersom teorierna kring denna också menar att individens övergripande symbolsystem också integrerar individens olika kunskaper och upplevelser till någon form av helhet.

Efterskrift

Kurserna leddes av Bernhard och Inger Bierschenk samt av Helge Helmersson. I det föregående har jag endast i undantagsfall i noter hänvisat till den litteratur som behandlar den perspektiviska textanalysen. Anledningen till detta är att en hel del av vad jag skriver också bygger på föreläsningsanteckningar och samtal med nämnda personer. För intresserade hänvisar jag till den i slutet av artikeln presenterade referenslitteraturen.

Jag vill också här tacka nämnda tre lärare för deras tillmötesgående att besvara de frågor jag ställt, och för deras värdefulla synpunkter på tidigare versioner av denna artikel.

Referenser

Bibby, R. (1983) Searching for Invisible Thread: Meaning Systems in Contemporary Canada. *Journal for the Scientific Study of Religion. 22. (101 - 119).*

Bierschenk, B.(1984a). *Steering Mechanisms for Knowability.* Cognitive Science Research, Monograph No 1. Lund, Sweden: Lund University. Department of Psychology.

Bierschenk, I. (1984b). *The Schematism of Natural Language.* Cognitive Science Research, Monograph No 2. Lund, Sweden: Lund University. Department of Psychology.

Bierschenk, B. & Bierschenk, I. (1984c).*The Perspective Structure in Verbal Flow.* Cognitive Science Research, Monograph No 4. Lund, Sweden: Lund University. Department of Psychology.

Bierschenk, B. & Bierschenk, I. (1985). *The Agent Function as the Basis for Perspective Control.* Cognitive Science Research, Monograph No 9. Lund, Sweden: Lund University. Department of Psychology.

Bierschenk, B.& Bierschenk, I. (1986a.). *Concept Formulation Part I. The Phenomenaon of Cognition.* Cognitive Science Research, Monograph No 10. Lund, Sweden: Lund University. Department of Psychology.

Bierschenk, B.& Bierschenk, I. (1986b). *Concept Formulation Part II. Measurement of Formulation Processes.* Cognitive Science Research, Monograph No 11. Lund, Sweden: Lund University. Department of Psychology.

Bierschenk, B.& Bierschenk, I. (1986c). *Concept Formulation Part III. Analysis of Mentality.* Cognitive Science Research, Monograph No 12. Lund, Sweden: Lund University. Department of Psychology.

Bierschenk, B.& Bierschenk, I. (1987) *Consciousness as a Function of Knowledge and Culture.* Cognitive Science Research, Monograph No 18. Lund, Sweden: Lund University. Department of Psychology.

Block, E. (1976). *Amerikabilden i svensk dagspress 1948 - 1968.* Lund: Gleerup.

Geels, A. (1980). *Mystikern Hjalmar Ekström 1885 - 1962. En religionspsykologisk studie av hans religiösa utveckling*. Lund: Doxa.

Helmersson, H. (1987). *Per-tex. Version 1.1. Texteditering och klusteranalys vid perspektivisk textanalys*.Unpublished paper, Sweden: Lund University. Department of Business Administration.

Luckmann, T. (1967). *The Invisible Religion. The Transformation of Symbols in Industrial Society*. New York, London: Macmillan.

McGuire, M. (1981). *Religion: The Social Context*. Belmont CA: Wadsworth.

Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1984). *Qualitative Data Analysis. A Sourcebook of New Methods*. Beverly Hills, London: Sage.

Pettersson, T. (1983). *Anonym religiositet. En teoretisk diskussion och några svenska resultat*. Forskningsrapport No 170-171, Stockholm, Sweden: Religionssociologiska institutet.

Sjödin, U. (1987). *Osynlig religion. En studie i teori och metod*. Löberöd: Plus Ultra.

Åkerberg, H. (1987). *Livet som utmaning. Existentiell ångest hos svenska gymnasieelever*. Stockholm: Norstedts.